

Тема 4. Основні поняття про ландшафти

4.1. Визначення ландшафту і пейзажу

Ландшафт – це місцевість, обмежена природними рубежами і взаємозв'язана в єдиний однорідний комплекс природних, антропогенних і естетичних показників, що характеризуються за умовами розвитку сумою типових ознак, в якій різні елементи (клімат, рельєф, ґрунт, рослинність, тваринний світ, людина і його культура) діють взаємно один на одного, надають цій території своєрідний характер й вигляд, який виділяється із навколишнього середовища.

Ландшафти бувають природні й антропогенні.

За характером наслідків діяльності людини розрізняють ландшафти культурні, акультурні й деградовані.

Різновидом культурного ландшафту є ландшафт декоративних садів і парків, який називають *садово-парковим ландшафтом*. Садово-паркові ландшафти повинні будуватися на основі географічних і біологічних закономірностей, які характерні для вихідного природного ландшафту даної території.

У практиці садово-паркового будівництва крім терміну «ландшафт» також широко застосовуються терміни «пейзаж» і «пейзажна картина».

Пейзаж – це простір, обмежений певними рубежами й умовами зорового сприйняття (з кутом бачення 30°), тобто це поняття зорове, споглядальне.

За фізіономічними властивостями розрізняють такі пейзажі: ліс, галявина, водні поверхні, скельні групи та ін.

За просторовим принципом пейзаж буває: закритий, відкритий, напіввідкритий.

Враження, створюване ландшафтом, складається зі сприйняття його всіма органами наших почуттів: органами слуху – уловлюється шелест листя і спів птахів; органами нюху – аромати квітів, листя дерев і трав; дотиком – рух повітря, температура, вологість; зором – інтенсивність освітлення, розташування, фарбування, форма предметів.

4.2. Елементи й компоненти ландшафту

Існує п'ять компонентів ландшафту: земна кора, повітря, вода, рослинність, тваринний світ.

Під елементами ландшафту розуміють характерні для даного ландшафту складові, які беруть участь в його утворенні: складові частини рельєфу – тераси, скелі, укоси та ін.; повітря – різні кліматичні умови; водойми – канали, озера, басейни, джерела, струмки та ін.; рослинність – дерева, чагарники, трави, квіти; тваринний світ – різні види тварин; а також господарські, інженерні, архітектурні споруди.

Практика містобудування показала, що основою композиції є вміле використання місцевості, просторових особливостей, рельєфу, водних поверхонь, рослинності. Завдяки своєрідності всіх цих елементів і різноманітному їх розташуванню просторі кожен ландшафт набуває свого індивідуального обліку. У зв'язку з цим при проектуванні необхідно ретельно вивчати природні умови, видові достоїнства місцевості і знати декоративні й біологічні особливості рослин.

4.3. Класифікація садово-паркового ландшафту

При класифікації садово-паркового ландшафту за основу слід брати склад і структуру рослин, геоморфологічну структуру території, участь людини в його влаштуванні. З урахуванням цього садово-паркові ландшафти можна поділити на лісові, паркові, лугові, альпійські, садові.

Лісові ландшафти в садах и парках, як правило, формуються не з природного лісу, а із спеціальних насаджень. Для передачі характеру лісового ландшафту необхідна мінімальна площа в кілька гектарів. Залежно від складу лісоутворюючих порід лісові ландшафти поділяються на темнохвойні, світлохвойні, широколисті й дрібнолисті.

Характерними рисами темнохвойного лісового ландшафту є сильне затінення, знижена температура і підвищена вологість. Типовим представником темнохвойного лісу в природі є ялино-ялицева тайга.

Світлохвойні ландшафти сонячні, добре провітрювані, створюють життєрадісний настрій. Типовим представником такого ландшафту в природі є сосновий бор і гаї з модринами.

Листяні ліси відрізняються від хвойних великою розмаїтістю видового складу, більшою гамою кольорних відтінків, різноманітням трав'яного покриву, наявністю у трав'яному покриві красиво квітучих трав.

Широколисті ліси – прохолодні, тінясті, часто відрізняються багатим складом і складною структурою, завдяки чому утворюють враження стійкості й могутності. Найкращі представники широколистяних лісів – діброви з постійними супутниками липою і кленом.

Дрібнолисті ліси більш прості за структурою і складом ніж широколисті. Характерними для цієї групи є березові ліси.

Ландшафти, пов'язані з переходами від лісової рослинності до лугової виділяють як *паркові ландшафти*. Парковий ландшафт – це проріджені ліси природного чи штучного походження, які зустрічаються в різних зонах. Це значно перетворений лісовий ландшафт у структурному, функціональному й декоративному відношеннях або створений повністю штучно, він відповідає цільовому призначенню об'єкта – сквера, сада, парку.

За характером і розташуванням системи доріжок, майданчиків, архітектурних елементів, водойм, рослин паркові ландшафти поділяють на три стилі: регулярний, вільний, змішаний.

Для ландшафтів *альпійського типу* характерним є наявність гірських порід, озер, височин, пагорбів. Територія, відведена під альпійський ландшафт, повинна складатися не із суцільної маси каменів, із однорідних масивних комплексів, з галявинами й розкиданими по ним окремими каменями. Планування та групування каменів в альпійському ландшафті є таким же мистецтвом, як і обробка та групування каменю в скульптурі. Найкращими матеріалами для декорування альпійського ландшафту є великі камені твердих порід, що є доповненням до головного компоненту цього ландшафту – дрібного різнотрав'я.

До *садових ландшафтів* першочергово відносяться декоративні сади, сади з плодових дерев, формований плодовий сад, спеціальні монокультурні сади (розарій, сиригарій, тюльпанарій, георгінарій, сади лілій та ін.), наукові, колекційні сади декоративних дерев та чагарників (водні, дендрарії, кам'яні) та ін. Вузькоспеціальні сади.

4.4. Визначення ландшафтної архітектури

Ландшафтна архітектура – це галузь архітектури, складний вид мистецтва, що займається організацією навколишнього середовища; обов'язковий елемент містобудування, що включає вирішення завдань формування ландшафту, території міста і приміської зони з метою створення функціональних, естетичних та економічних вимог.

Одним з головних завдань ландшафтної архітектури є надання художнього вигляду території за допомогою ландшафтних компонентів, а особливо рослин, природних матеріалів, рельєфу й клімату.

Проектування і влаштування садів і парків є важливим розділом ландшафтної архітектури.

При влаштуванні парків чи озелененні великих територій населених міст необхідно зазнати основні *принципи ландшафтної архітектури*. У перекладі з латинської принцип (*principium*) означає початок, основа. У ландшафтній архітектурі під принципами розуміють основні положення, згідно з якими здійснюється організація навколишнього простору за законами природи.

Композиція (від лат. *compositio* – зв'язок, сполучання, зіставлення) – це визначене розташування у просторі різних форм, що дозволяє при оптимальному сполученні досягати гармонійної єдності.

Об'ємно-просторова композиція відображує тісний взаємозв'язок трьох складових – простору, площинності, об'єму і базується на принципах побудови ландшафту.

4.5. Принципи ландшафтної архітектури

Логічність і простота рішень

Планувальне рішення територій, що озеленяються, повинно бути логічним і простим, добре пов'язаним з рельєфом місцевості, розташовуваною на ній рослинністю, відповідати цільовому призначенню території. Всі паркові доріжки обов'язково повинні вести до якоїсь цілі – ріка, альтанка, майданчик, квітник, фонтан, їх повинно бути логічно достатньо для пересування по території. При роздвоєнні доріжки повинні круто розходитися в різні сторони, для того щоб не було сумніву в необхідності такого роздвоєння. Всі вони повинні мати плавні завороти, обумовлені стилем рельєфу, кущем, деревом, каменем.

Принцип композиційних осей і перспектив

Повинні бути чітко визначені композиційні осей центри. Головну вісь загальної паркової композиції слід намічати від місця чи споруди, що особливо виділяється за своїм значенням. При створенні ландшафту в багатьох регулярних парках особливо широко використовують перспективи.

Перспективою називається зорова зміна предметів у міру їхнього віддалення від спостерігача.

На прикладі російських парків і садів видно, що композиції і перспективи найбільше ефективні й декоративні, якщо вони створюються з використанням галявин, берегів водойм, звивів доріг, вільно розташованих серед мальовничих груп насаджень.

Закони перспективи установлюють співвідношення між фактичними розмірами, формою і станом предметів в навколишній дійсності.

У благоустрої розглядаються перспективи різної далекості: ближні – до 50 м, середні – 100-150 м, далекі – більше 200 м.

Усадово-парковому будівництві широко використовують два види перспектив – лінійна і повітряна. Лінійна перспектива пов'язана із зоровим зменшенням величини і зміною форми предметів, повітряна – із зміною фарбування і сили тону.

Принцип чергування відкритих і закритих просторів

Для підвищення інтересу до парку важливо при створенні видів використовувати принцип чергування відкритих і закритих просторів, тобто між великими й малими пейзажними картинами створюються проміжки закритого простору у вигляді зімкнутих насаджень, розміщених по обидва боки дороги. Чергування різних за площею і конфігурацією галявин вносить велику розмаїтість у сприйняття всієї композиції. Навіть невелика галявина сприймається дуже яскраво після довгого шляху по темному коридору алеї.

Принцип контрасту і раптовості

Для усунення монотонності й посилення розмаїтості в парковій композиції застосовують принцип контрасту і раптовості.

Контраст – зіставлення предметів чи явищ, протилежних за своїми властивостями. Міжоб'єктами, що контрастують, повинні бути забезпечені плавні переходи, щоб лінії тону мінялися поступово, але сам контраст повинен виявлятися різко і яскраво.

Раптовість, тобто несподіване розкриття предмета, простору змушує звернути увагу в певному напрямку. Цей предмет обов'язково повинен бути цікавим естетичному відношенні, інакше надалі він може викликати розчарування.

Пропорційність і єдність частин

Всі предмети та їх форми повинні бути взаємозв'язані між собою, підкорені єдиній ідеї і знаходитися у пропорційних співвідносинах.